

УДК 311.21:004

Л. Ю. Леваєва,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9569-585X>

Є. Ю. Білоусов,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6513-1461>

М. В. Бикало,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9870-6518>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.138

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТА ГАЛУЗЕВОЇ ЗУМОВЛЕНOSTІ ІННОВАЦІЙ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ

L. Levieva,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

E. Bilousov,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

M. Bykalo,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

DETERMINATION OF THE POTENTIAL AND SECTORAL CONDITIONALITY OF INNOVATIONS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FOR RECOVERY AND COMPETITIVE DEVELOPMENT

Стаття присвячена обґрунтуванню інноваційної діяльності аграрних підприємств з урахуванням їх інноваційного потенціалу та галузевої спрямованості інновацій. Адже саме встановлення цих чинників є основою їх розвитку на перспективу для забезпечення та збереження ефективності й конкурентоспроможності аграрних підприємств загалом. Визначено, що потенціал інновацій або інноваційний потенціал є сукупністю багатьох чинників із багатьох сфер: інститутів, ресурсів, інвестицій, зовнішніх і внутрішніх впливів, мотивації і стимулювання. Однак тривала і триваюча війна завдала безпрецедентних втрат аграрним підприємствам та інноваційному потенціалу зокрема. Виявлено, що найбільш суттєвими з них стали загрози безпеки людям та підприємствам, у т.ч. на рівні знищення; значне погіршення фінансово-економічного стану всіх суб'єктів господарювання; скорочення фахівців та працівників; скорочення можливостей бюджетної підтримки. Однак саме в цих умовах інновації залишаються одним з важливих засобів виживання й конкурентоспроможного розвитку на перспективу. Адже саме автоматизація, роботизація, діджиталізація забезпечують виконання бізнес-процесів ефективно і без нараження на небезпеку людей. Обґрунтовано, що обмеження ресурсів і необхідність посиленого захисту від небезпек і загроз війни вимагають врахування галузевої зумовленості інновацій. У сукупності із знанням проблем самих аграрних підприємств, оцінки їх фактичного інноваційного потенціалу це буде запорукою визначення їх стратегічних пріоритетів на перспективу.

The article is aimed at substantiating the innovation activities of agricultural enterprises with due regard for their innovation potential and sectoral orientation of innovations. After all, it is the establishment of these factors that is the basis for their development in the future to ensure and maintain the efficiency and competitiveness of agricultural enterprises in general. Innovations in agricultural enterprises are a key factor determining their competitiveness and sustainability. They help to increase productivity, improve product quality, and implement environmental standards. At the same time, consumers benefit from greater availability and quality of food, which ultimately has a positive impact on their health and well-being. In the context of the unprecedented challenges of war that the agricultural sector and its stakeholders are forced to face, innovation is not only desirable, but also necessary for survival and development. Automated and robotic machines and equipment, digital systems for organizing business processes are not only factors of productivity and efficiency, but also safety and preservation of human life. It is established that agricultural enterprises and the agricultural sector as a whole must rely on innovation potential to ensure consistent implementation of innovations on an ongoing basis. It includes the factors that facilitate them, namely: support at the level of laws and other state institutions; available specialists and labor resources for development, implementation and use; a developed ecosystem for innovative development and implementation of ideas; adequate financial and institutional resources; motivation of developers and producers to develop and implement innovations; fair and transparent mechanisms for implementing innovations in the absence of bureaucracy and corruption, and the shadow economy. It is also important to take into account the industry-specific nature of innovations. Together with the assessment and diagnostics of the state and problems of agricultural enterprises, this allows for a rational justification of strategic activities in the current environment and post-war development.

Ключові слова: інновації, потенціал, аграрні підприємства, галузева зумовленість, стратегічні пріоритети, загрози і втрати війни, повоєнне відновлення, конкурентоспроможність.

Key words: innovations, potential, agricultural enterprises, sectoral conditionality, strategic priorities, threats and losses of the war, post-war recovery, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор національного господарства України з віковими традиціями землеробства, значним природно-ресурсним, фінансовим, освітньо-науковим потенціалом, працовитими людьми справедливо вважається однією з основних опор економіки країни. Він забезпечує продовольчу безпеку, створює робочі місця й доходи сільського населення, є важливим джерелом поповнення бюджету та валютних надходжень завдяки експорту сільськогосподарської продукції. Завдяки наявним конкурентним перевагам, послідовному науково обґрунтованому управлінню, значним інвестиціям і якісній продовольчій продукції в аграрному виробництві відбувалося щорічне зростання на рівні 5—6%.

Однак в умовах війни, що триває майже 3 роки, аграрні підприємства стикаються з безпрецедентними викликами та загрозами. Вони вимагають термінового реагування та адаптації. Ситуація на фронті, руйнування інфраструктури спеціальної й загального користування, втрата доступу до традиційних ринків, спричинений війною дефіцит фінансування, знищення майна й готової продукції, різке зменшення трудових ресурсів через масовий виїзд

людей перед російською загрозою, мобілізацію чоловіків і вбивства мирного населення негативно впливає на діяльність аграрних підприємств. У таких умовах впровадження інновацій стає не просто бажаним, а необхідним для їх виживання та подальшого розвитку, а їх наукові дослідження — актуальними та значимими.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток аграрних підприємств на засадах впровадження інновацій є предметом наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців А. Сітковської, І. Чікова, І. Чукіна та ін. У працях С. Руденко, А. Ряснянської, О. Семєнова тим або іншим чином наголошується, що інноваційні рішення у виробничо-технологічній, фінансово-інвестиційній, соціально-екологічній, організаційно-управлінській сферах аграрних підприємств здатні стати ключовими факторами, які визначають їх успішність та конкурентоспроможність навіть в умовах невизначеності та загроз війни. До цього слід додати вплив проявів глобальної проблеми — зміни клімату у напрямі підвищення температури повітря і зменшення опадів загалом та не-

безпечні погодні явища зокрема. На думку Рєвої О., Онешко С., Суліми Н., Саєнко В., Макуріна А. технології, пов'язані з цифровізацією, автоматизацією виробництва, новими агрономічними практиками, можуть значно підвищити продуктивність і ефективність. Як вважають І.М. Мушеник, М.В. Місюк аграрні підприємства, які швидко адаптуються до змін, мають більше шансів на успіх, ніж ті, що залишаються на традиційних моделях ведення бізнесу. Погоджуючись з вказаними підходами, слід здійснювати поглиблені дослідження у контексті їх розвитку та для підвищення ефективності інновацій у напрямі уточнення їх потенціалу, галузевої спрямованості та специфіки

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є уточнення потенціалу та галузевої зумовленості інновацій аграрних підприємств для обґрунтування стратегічних пріоритетів їх впровадження і підвищення конкурентоспроможності вітчизняного агробізнесу на перспективу з урахуванням ризиків, загроз та втрат через війну.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед основних тенденцій, які ми можемо спостерігати в агросекторі в умовах війни, є зростання інтересу до сталих і екологічних практик, які відповідають сучасним вимогам до безпеки та якості продукції. У цей складний період підприємства активно шукають нові підходи до ведення бізнесу, що передбачає як внутрішні реформи, так і зовнішнє співробітництво з міжнародними партнерами. Оцінка потенціалу, проблем, тенденцій впровадження інновацій та перспектив конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора України в умовах війни та в післявоєнний період стає особливо актуальною для розробки стратегій, які забезпечать стабільний розвиток і відновлення.

Інновації в аграрних підприємствах розуміються як розробки, які включають нові технології, процеси та практики, що підвищують продуктивність та стійкість аграрної діяльності та впливають на якість кінцевої продукції. Аграрні інновації охоплюють широкий спектр напрямів на всіх стадіях агропромислового відтворення. Тому існують різні методологічні та методичні підходи до їх групувань та класифікації [1—3]. Серед них найбільше поширені мають наступні:

1. Виробничо-технічні та технологічні інновації означають використання нових технологій і техніки, таких як генетично модифіко-

вані організми (ГМО) у рослинництві; високопродуктивні тварини; машини і обладнання, роботи й автомати; нові види добрив, засобів захисту і стимулятори росту; автоматизація виробничих процесів (створення систем точного землеробства, використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для моніторингу й обробки полів; зелена енергетика; цифровізація бізнес-процесів — обліку, фінансів і розрахунків, документообігу; інтернет-маркетинг та електронна комерція, онлайн навчання і освіта).

2. Організаційно-управлінські інновації розуміються як зміни в організації внутрішнього середовища та структури аграрних підприємств, в управлінні ними, які дозволяють підвищити ефективність та конкурентоспроможність. Це можуть бути нові моделі бізнесу, кооперації та інтеграції; впровадження автоматизованих систем управління якістю; нових методів управління — контролінгу, системного управління та ін.; навіть нових ідей у формуванні місії аграрних підприємств. Адже головна їх мета в ринковій економіці — отримання прибутку може і має здійснюватися у відповідності до концепцій соціальної відповідальності, інклюзивної економіки, соціального підприємництва.

3. Соціальні інновації спрямовані на підвищення якості життя аграрних працівників, забезпечення їх навчання, освіти, особистісного росту, підтримки, а також залучення місцевих громад до процесів виробництва.

4. Екологічні інновації — це розробки, які зосереджуються на сталому розвитку, циркулярній економіці, збереженні біорізноманіття та зменшенні негативного впливу аграрної діяльності на навколишнє середовище. Вони охоплюють всі види меліорацій, краплинне зрошення й гідропоніку; використання агроволокна; мікроорганізмів для створення компостів; органічне землеробство.

У сучасних умовах суспільного розвитку, коли стрімко розвиваються нові технологічні уклади, цифрова економіка доцільно здійснювати групування інновацій аграрних підприємств за рівнем інноваційності, а саме: інновації 3—4 та 5—6 технологічних укладів. Також за змістом інновації можна поділити на продуктові і процесні [4, с. 98]. Також треба враховувати, що аграрний сектор має унікальні ознаки та відмінності, які визначають специфіку інновацій у його галузях та підприємствах. Так, аграрне виробництво залежить від кліматичних умов, якості ґрунту, водних ресурсів та екосистем і безпосередньо використовує їх у відтворювальних процесах. Тому інновації повинні

враховувати ці чинники та складники щодо своїх наслідків. Наразі, ми не погоджуємось з думкою, що ця вимога та обмеження є менш критичним у промислових або сервісних галузях і підприємствах.

Наступною особливістю є різна, часто досить велика тривалість виробничих процесів та циклу — від кількох місяців до кількох років. Це робить інновації в агробізнесі досить складними у впровадженні через необхідність врахування наслідків у стратегічній перспективі. Також вони можуть потребувати значних інвестицій та часу для реалізації й окупності. Велике значення мають і соціальні чинники впровадження інновацій. Аграрний сектор тісно пов'язаний з традиціями, культурою та суспільним устроєм сільських територіальних громад.

Це означає, що впровадження інновацій може мати спротив зі сторони місцевого населення, яке не те, що не готове до змін, але не може собі дозволити втрату робочих місць, скорочення зайнятості та погіршення життя через підвищення продуктивності праці [5-7]. Також йдеться про погіршення екологічних умов життєдіяльності загалом через розміщення поблизу сільських населених пунктів вітрових електростанцій, великих тваринницьких комплексів тощо. Тому для запобігання цим наслідкам потрібні жорстке державне регулювання та обмеження, громадський контроль та відповідальність розробників та виробників.

Наразі, інновації в аграрних підприємствах приносять значні переваги для забезпечення продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності. Впровадження нових технологій дозволяє збільшити врожайність та знизити витрати на одиницю продукції [8, с. 5]. Наприклад, використання БПЛА для моніторингу стану рослин та їх підживлення дозволяє точно визначати й забезпечувати потреби в добривах і воді; економити на застосуванні тракторів, паливно-мастильних матеріалів, робочої сили. Інновації допомагають аграрним підприємствам бути гнучкими та адаптивними до змін на ринку, що дозволяє зберігати або навіть збільшувати їх ринкові частки.

Впровадження екологічних інновацій дозволяє аграрним підприємствам зменшити негативний вплив на навколишнє середовище та покращити стійкість до кліматичних змін і небезпечних погодних явищ. Інновації в аграрному секторі можуть сприяти розвитку місцевих економік, створенню нових робочих місць та підвищенню якості життя населення. Вони також мають суттєвий вплив на споживачів. Йдеться про те, що впровадження нових тех-

нологій покращує якість продуктів харчування, що сприяє зростанню їх харчової цінності та безпеки [9—10]. Завдяки високотехнологічним системам зберігання та переробки споживачі отримують доступ до більш свіжих і здорових продуктів.

Отримуване за рахунок інновацій підвищення продуктивності використання аграрних ресурсів і виробництва загалом є одним з вагомих чинників зниження цін на продовольство, що робить його більш доступним для широкого кола споживачів. В сучасних умовах споживачі все більше звертають уваги на склад, походження та умови й методи виробництва продуктів харчування. Інновації, які сприяють прозорості ланцюгів відтворення та логістики, допомагають споживачам задовольнити цю потребу, а виробників спонукають до соціальної відповідальності. Зростаюча увага до сталого розвитку та екологічної безпеки продукції є запорукою формування здорових та раціональних споживчих звичок. Споживачі стають більш чутливими до питань екології, що може впливати на їх вибір продуктів, товарних марок, товаровиробників.

ВИСНОВКИ

Інновації в аграрних підприємствах є ключовим чинником, що визначає їхню конкурентоспроможність і стійкість. Вони забезпечують зростання продуктивності, підвищення якості продукції та впровадження екологічних стандартів. Водночас, споживачі вииграють від більшої доступності та якості продуктів харчування, що, в кінцевому підсумку, позитивно впливає на їхнє здоров'я і добробут. У змісті безпрецедентних викликів війни, які вимушено переживає аграрний сектор та його суб'єкти, інновації стають не лише бажаними, а й необхідними для виживання, і розвитку. Автоматизовані та роботизовані машини й обладнання, діджитал-системи організації бізнес-процесів виступають не тільки чинниками продуктивності й ефективності, але й безпеки та збереження життя людей.

Встановлено, що аграрні підприємства та аграрний сектор загалом для забезпечення послідовного впровадження інновацій на постійній основі мають спиратися на інноваційний потенціал. Він охоплює чинники їх сприяння, а саме: підтримка на рівні законів та інших державних інститутів; наявні фахівці і трудові ресурси для розробок, впровадження та використання; розвинута екосистема для здійснення інноваційних розробок та реалізації ідей; належні фінансові та інституційні ресурси; мотивація розробників і товаровиробників для роз-

робок і впровадження інновацій; справедливі і прозорі механізми впровадження інновацій за відсутності бюрократії і корупції, тіньової економіки. Також важливо враховувати галузеву зумовленість інновацій. Разом з оцінкою та діагностикою стану та проблем аграрних підприємств це дозволяє раціонально обґрунтувати стратегічної діяльності в сучасних умовах та повоєнного розвитку.

Література:

1. Роева О., Онешко С., Суліма Н., Саєнко В., Макурін А. Ідентифікація дигіталізації як напряму інноваційного розвитку сучасного підприємства. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 1(48). С. 312—325.
2. Руденко С., Ряснянська А., Семенов О. Продуктові, виробничі та управлінські інновації в системі розвитку економічного потенціалу аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 1. С. 213—217.
3. Ігнатенко М.М., Мармуть Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 45—51.
4. Чіков І. Оцінка рівня інноваційного потенціалу аграрних підприємств. *Підприємництво та інновації*, 2022. Вип. 23. С. 96—102.
5. Чукіна І.В. Напрями і пріоритетні завдання диверсифікації виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 35 (2). С. 80—85.
6. Гаврильченко О.В. Управління внутрішніми ресурсами економічного зростання аграрних підприємств: механізми, інструментарій, стратегії: монографія. Харків: "Смугаста типографія", 2021. 302 с.
7. Сітковська А.О. Інноваційна спрямованість підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2016. № 3—4 (62). С. 57—60.
8. Мармуть Л.О., Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Ідентифікація на сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності селі. *Агросвіт*. 2019. № 17. С. 3—7.
9. Мушеник І.М., Місюк М.В. Вплив інноваційної діяльності на розвиток ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2018. № 7—8. С. 50—56.
10. Pakhucha E., Sievidova I., Babko N., Romaniuk I. et al. Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security frame-

work. *European Journal of Sustainable Development*. 2023, vol. 12, Is. 1, Pp. 180—198.

References:

1. Roieva, O. Oneshko, S. Sulima, N. Saienko, V. and Makurin, A. (2023), "Identification of digitalization as a direction of innovative development of a modern enterprise", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 1 (48), pp. 312—325.
2. Rudenko, S. Riasnians'ka, A. and Semenov, O. (2023), "Product, production and managerial innovations in the system of development of economic potential of agricultural enterprises", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, vol. 1, no. 8, pp. 213—217.
3. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2023), "Development of competitive strategies of enterprises in the conditions of market globalization", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 57, pp. 45—51.
4. Chikov, I. (2022), "Assessment of the level of innovation potential of agricultural enterprises", *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, vol. 23, pp. 96—102.
5. Chukina, I.V. (2018), "Directions and priority tasks of diversification of production and economic activity of agricultural enterprises", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 35 (2), pp. 80—85.
6. Havryl'chenko, O.V. (2021), *Upravlinnia vnutrishnimy resursamy ekonomichnoho zrostan- nia ahrarykh pidpryemstv: mekhanizmy, instrumentarij, stratehii* [Management of internal resources of economic growth of agricultural enterprises: mechanisms, tools, strategies]. "Smughasta typohrafiia", Kharkiv, Ukraine.
7. Sitkovs'ka, A.O. (2016), "Innovative orientation of increasing the competitiveness of agricultural enterprises", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3—4 (62), pp. 57—60.
8. Marmul', L.O. Ihnatenko, M.M. Levaieva, L.Yu. and Romaniuk, I.A. (2019), "Identification of agricultural service cooperatives in the aggregate of forms of organization of rural activities", *Ahrosvit*, vol. 17, pp. 3—7.
9. Mushenyk, I.M. and Misiuk, M.V. (2018), "Influence of innovation activity on the development of resource potential of agricultural enterprises", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 7—8, pp. 50—56.
10. Pakhucha, E. Sievidova, I. Babko, N. and Romaniuk, I. (2023), "Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 12, no. 1, pp. 180—198.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2024 р.